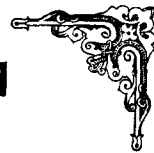

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ПОЛТАВЩИНІ В XX СТОЛІТТІ

Дослідження історії Полтавщини мають глибоку і багаторічну традицію. Вони тісно пов'язані з діяльністю таких славетних полтавців, як Г.С.Сковорода, І.П.Котляревський, М.В.Гоголь, М.П.Драгоманов, осяяні генієм Т.Г.Шевченка. На ниві краєзнавства Полтавщини багато зробили всесвітньо відомі вчені В.В.Докучаєв і В.І.Вернадський, талановиті дослідники минулого С.В.Величко, М.І.Арандаренко, П.І.Бодянський.

На початку 20-го століття найпомітніший вклад у вивчення нашої "малої батьківщини", як і в архівне та музейне будівництво краю, внесли діячі Полтавської губернської вченої архівної комісії, що існувала з 1903 по 1919 рік.

Діяльність Полтавської Вченої Архівної Комісії (ПВАК) ґрунтовно досліджували В.Н.Жук, А.М.Аббасов та інші вчені-краєзнавці, а О.Б.Супруненко навіть склав бібліографічний покажчик всіх видань ПВАК¹. Проте цього явно недостатньо. Феномен ПВАК, яка заклала фундамент для роботи багатьох наступних поколінь дослідників, заслуговує на значно більшу увагу.

ПВАК об'єднувала як дійсних, так і почесних членів. До складу почесних членів входили такі визначні вчені, як професор вищих жіночих курсів у Петрограді О.Я.Єфименко, професор Київського університету В.Б.Антонович, професори Харківського університету Д.І.Багалій і М.Ф.Сумцов, славнозвісні історики Д.І.Яворницький, О.І.Левицький, В.С.Іконников та інші.

Десятки відомих вчених були дійсними членами ПВАК, які своєю невтомною працею забезпечували її життєдіяльність. І серед них - справжні подвижники краєзнавчої справи В.О.Бучневич, В.І.Василенко, І.А.Зарецький, О.Ф.Мальцев, В.П.Милорадович, В.Л.Модзалевський, І.Ф.Павловський, Л.В.Падалка, В.О.Щепотьєв та багато інших.

Члени ПВАК займалися відбором і збереженням документів та матеріалів наукового значення для архівів, вивчали історію, археологію, етнографію краю, створювали музеї тощо.

Вражаючою була видавнича діяльність ПВАК. Тільки її друкований орган "Труды Полтавской Ученой Архивной Комиссии", який редагували О.Ф.Мальцев, І.Ф.Павловський і Л.В.Падалка, за 1905-1917 роки побачив світ у 15 випусках загальним обсягом понад 200 др.арк. А ще було підготовлено до друку "Бібліографічний словник вчених і письменни-

ків Полтавської губернії", опубліковано "Актіві книги Полтавського городского уряду XVII ст." та понад 20 монографічних праць з археології, етнографії, джерелознавства та історію краю.

Багатогранну діяльність Полтавської Вченої Архівної Комісії важко переоцінити. Навколо ПВАК ґрунтувалися представники наукової, літературної та мистецької інтелігенції, любителі краєзнавства. На той час це був провідний науковий, культурний і духовний центр Полтавщини.

Помітну роль у розвитку краєзнавчих досліджень на Полтавщині відіграв створений у жовтні 1906 року в губернському центрі історико-археологічний комітет, що існував до 1917 року. Його почесними членами були відомі дослідники старовини М.П.Покровський, О.І.Успенський, М.В.Біляшівський, М.В.Петров та інші члени ПВАК, а дійсними - полтавські історики В.О.Пархоменко, І.Ф.Павловський, доктор медицини О.Ф.Мальцев та інші.

Одним із осередків дослідження історії краю водночас із діяльністю ПВАК та історико-археологічного комітету був Полтавський краєзнавчий музей (засновано 1891 року при губернському земстві). Там займалися не тільки вивченням історії Полтавщини, а й збирали відомості про природу та розвиток господарства краю.

Отже, початок 20-го століття на Полтавщині, як і в інших губерніях України, позначено не тільки, як інколи прийнято говорити, далшим розвитком краєзнавства, а й його бурхливим розвитком і розквітом. Те, що вдалося зробити вченим і любителям-знавцям історії, археології, ґрунтознавства, географії, етнографії, філології - не може не викликати захоплення. Масштабність і ґрунтовність досліджень тієї доби для нас - не тільки багатющий досвід, а й заклик до дії.

Після Лютневої революції в Росії на Полтавщині, як і в усій країні, розпочалося національне відродження. Відкривалося нове і в діяльності краєзнавців. Але нестабільність політичного життя та жорстока громадянська війна цей процес затримали.

У 1917 році представники передової наукової інтелігенції створили у Полтаві Комітет охорони пам'яток. До нього увійшли: завідувачий земським етнографічним музеєм К.В.Мощенко, завідувачий археологічним музеєм В.М.Щербаківський², професори учительського інституту В.О.Щепотьєв і Н.Ю.Мірза-Авакянц, земський краєзнавець Л.В.Падалка, археолог М.Я.Ру-

динський та інші. За короткий час було проведено значну пам'яткоохоронну роботу.

Наприкінці 1918 року було утворено Українське наукове товариство досліджування й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині. Продовжуючи традиції ПВАК, члени товариства багато уваги приділяли поширенню серед несалення краю знань з українознавства. У 1919 році вони (В.О.Щепотьєв, В.М.Щербаківський, М.Рудинський та інші) видали перший випуск "Записок Українського наукового товариства досліджування й охорони старовини та мистецтва на Полтавщині".

В роки громадянської війни (1918-1921) у Полтаві продовжували діяти, долаючи численні політичні та матеріальні труднощі, національно-культурні організації. Бюро Полтавського губернського земства на чолі з М.Я.Рудинським видавало твори українських письменників, підручники, хрестоматії, букварі, читанки. В 1919-1922 роках значну краєзнавчу роботу проводив губернський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини при губвідділі народної освіти. Створювались музеї, поліпшувалась архівна справа. І все це знову треба завдячити ентузіазму уже неодноразово згадуваних таких подвижників краєзнавства, якими були К.В.Мошченко, В.О.Щепотьєв, М.Я.Рудинський.

Сприятливими для розвитку краєзнавчих досліджень були 20-ті роки, коли проводилась політика так званої українізації, йшов процес відродження українського народу, його мови і багатогранної культури. Тоді утвердився і термін "краєзнавство" як галузь науки, культури і громадської діяльності. Краєзнавство було введено в навчальні плани педагогічних вузів, створювались шкільні та інші музеї, розгорталася робота по написанню історії фабрик і заводів, вивченню культури і побуту національних меншин.

У 1924 році Українське наукове товариство досліджування й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині було реорганізовано в Полтавське наукове товариство при Всеукраїнській академії наук. На 1 січня 1929 року воно об'єднувало близько 80 дослідників історії, природи і товариства, а також багатьох музеїв у Лубнах, Миргороді, Гадячі, Кобеляках та інших районних центрах Полтавщини.

Полтавське наукове товариство при ВУАН продовжило справу свого знаменитого попередника - Полтавської Вченої Архівної Комісії. В науковому товаристві працювали старійшини краєзнавства Л.В.Падалка і В.О.Бучневич, а також В.О.Щепотьєв, М.Я.Рудинський, В.М.Щербаківський, Г.О.Коваленко та інші. У 1923 році вийшов 2-й (і останній) випуск Записок Полтавського наукового товариства при ВУАН, в якому вміщено статті П.Г.Клепацького, М.М.Бужинського, В.І.Ста-

ніславського, М.Ф.Ніколаєва та інших. Багато наукових розвідок вчених-краєзнавців 20-х років не втратили свого значення і в наші дні, а окремі з них заслуговують бути перевиданими.

Певну роботу у збиранні і вивченні матеріалів з історії Жовтневої революції і Комуністичної партії провели комісії партійних комітетів - Істпарті. При Полтавському губкомі КП(б)У Істпарт виник у січні 1922 року. А в 1925 році вже діяли Полтавський, Кременчуцький і Лубенський окружні Істпарті. Науководослідні групи Істпартів частково займалися дослідженням місцевої історії та публікацією документів. Проте дослідження Істпартів з відомих причин були тенденційними, далекими від об'єктивного зображення дійсності. У 1939 році місцеві Істпарті було влито в партійні архіви обкомів партії.

Досягнення краєзнавців 20-х років були незаперечними. Але закріпити їх не вдалося. Водночас із згортанням непу та примусовою колективізацією сільського господарства уже під кінець 20-х років в умовах жорстокого тоталітарного режиму національно-культурні краєзнавчі організації та їх члени почали зазнавати переслідувань.

Трагічними для дослідників історії рідного краю стали 30-ті роки. Уже в першій половині 30-х років, коли на повну потужність запрацювали пекельна машина сталінських репресій, наукова і громадська робота в галузі краєзнавства різко пішла на спад. Шкільні краєзнавчі музеї перетворено в предметні кабінети. Краєзнавчі організації було звинувачено в націоналізмі та в "ідеалізації патріархальщини" і розпущено, а їхніх найактивніших членів - репресовано. Жертвами небаченого в історії людства беззаконня стали такі відомі дослідники Полтавщини, як М.М.Бужинський, І.К.Гориздра, Г.О.Коваленко, Г.Й.Майфет, М.Я.Рудинський, В.О.Щепотьєв та інші.

В різний час у 30-ті роки тільки у Полтавському краєзнавчому музеї були репресовані завідуючий відділом природи М.І.Гавриленко, завідуючий відділом етнографії Н.Х.Онацький, заступник директора з наукової роботи Я.О.Риженко, археолог О.К.Тахтай, поет і етнограф М.Г.Філянський, директор музею Т.В.Чернявський. Така ж доля спіткала й багатьох краєзнавців інших установ та організацій Полтавщини.

Відродження краєзнавства розпочалося після Великої Вітчизняної війни. Зосереджувалося воно переважно в державних архівах і музеях та в навчальних закладах. Повсюдно створювались громадські музеї бойової слави. З другої половини 60-х років почали працювати організації Українського товариства охорони пам'яток історії і культури. Робота в галузі краєзнавства піднялася на вищий щабель.

У зв'язку із загальним піднесенням краєзнавства в 60-х роках особливо зросла роль історичного краєзнавства. Почалося вивчення історії міст і сіл, підприємств і установ, навчальних закладів. Створювалися громадські музеї. Активізувалися історико-краєзнавчі дослідження у вузах³.

Якісно новий етап у розвитку історичних досліджень в Україні взагалі і на Полтавщині зокрема, пов'язаний із створенням 26-томної "Історії міст і сіл Української РСР". Підготовка полтавського тому розпочалася з часу прийняття 18 липня 1962 року відповідної постанови бюро обкому Компартії України. Для збирання матеріалів про населені пункти в усіх районах області створювалися комісії, до роботи в яких залучалося широке коло спеціалістів і громадськості.

На першому етапі до роботи над книгою включилося 1,5 тисячі чоловік: викладачі вузів, учителі, працівники архівів, музеїв і бібліотек, журналісти, партійні, радянські, профспілкові і комсомольські працівники, ветерани війни і праці, краєзнавці-любители. На завершальній стадії написання тому було зайнято лише близько 100 чоловік⁴. Очолював роботу по підготовці книги секретар обкому партії І.Т.Буланий, а безпосереднє керівництво здійснював інструктор цього ж комітету І.Н.Гальчук. До складу редколегії входили П.Х.Білий, С.О.Данішев, П.Н.Ємець, В.Н.Жук, І.Ю.Легенький, А.Г.Момот та інші.

Полтавський том "Історії міст і сіл Української РСР" побачив світ у 1967 році⁵. На сторінках цієї унікальної книги (115 др.арк.) вміщено історичні нариси та довідки про всі населені пункти області з найдавніших часів до наших днів. Незважаючи на значний (15 тисяч) тираж, праця уже давно стала бібліографічною рідкістю. Але після відповідного доопрацювання, з точки зору нових підходів, вона могла б бути перевиданою.

Услід за полтавським томом "Історії міст і сіл Української РСР" вийшла ціла низка путівників та нарисів з історії окремих населених пунктів Полтавщини. Серед них: Л.І.Євселевський, П.М.Пустовіт. Кременчук. Довідник-путівник (Харків: Прапор, 1971.-63 с.), І.Н.Гальчук. Доброго ранку, Полтаво! (Харків: Прапор, 1974.-32 с.), Л.М.Осроушко. Полтава. Путівник (Харків: Прапор, 1977.-86 с.), А.М.Аббасов, О.Я.Герасименко. Миргород (Харків: Прапор, 1967.-79 с.), П.Х.Білий. Лубни. Історико-краєзнавчий нарис (Харків: Прапор, 1971.-91 с.), В.Н.Жук. Диканька. Історико-краєзнавчий нарис (Харків: Прапор, 1973.-54 с.) та інші.

Заслужовують на увагу тогочасні публікації С.О.Данішева, Я.Г.Іванюка, О.П.Самойленка, П.П.Ротача, А.Ю.Кузьменка, П.К.Загайка, В.М.Ханка, Л.С.Вайнгорта, К.В.Гладиша та багатьох інших дослідників полтавського краю.

Окремо слід сказати про публікацію книг з історії фабрик і заводів. З'явилися праці: Л.І.Євселевський, П.Н.Пустовіт. Крюковский вагоностроительный. Очерки истории завода (Харьков: Прапор, 1967.-210 с.), Полтавский тепловозоремонтный завод имени А.А.Жданова. Очерк истории (Харьков: Прапор, 1971.-176 с.), Кременчугский автомобильный завод имени 50-летия Советской Украины. Очерк (Харьков: Прапор, 1972.-191 с.), Трудовые пятилетки комбината. Очерк истории Лохвицкого ордена Ленина сахарного комбината (Харьков: Прапор, 1985.-96 с.), Дорогой рабочей чести. Очерк истории Полтавского турбомеханического завода им.60-летия Советской Украины 1889-1989 (Харьков: Прапор, 1989.-163 с.) та інші. Написано, особливо викладачами Полтавського педінституту, також десятки нарисів з історії окремих сіл і колгоспів. Але, на жаль, більшість із них світу так і не побачила.

Важливим напрямком діяльності істориків-краєзнавців Полтавщини стало видання збірників документів і матеріалів. Ця робота особливо поживалася у зв'язку з відзначенням 800-річчя Полтави та проведенням ювілейної міжвузівської наукової конференції з історичного краєзнавства⁶. Одну за одною опубліковано книги: Полтаві 800 років. 1174-1974. Збірник документів і матеріалів (К.: Наукова думка, 1974.-420 с.), Полтавщина у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу. 1941-1945. Збірник документів і матеріалів (К.: Наукова думка. 1977.-274 с.). У братерському єднанні. Документи і матеріали. 1917-1977 рр. (Харків: Прапор, 1982.-244 с.), Соціалістичне будівництво на Полтавщині. 1921 - червень 1941. Збірник документів і матеріалів (Харків: Прапор, 1984.-232 с.), Соціалістичне будівництво на Полтавщині. 1945-1985. Збірник документів і матеріалів (Харків: Прапор, 1989.-240 с.).

Названі збірники, зрозуміла річ, не позбавлені недоліків. Впадає в око тенденційність у відборі документів, внаслідок чого багатогранне життя з його успіхами і невдачами висвітлювалося в основному з позитивного боку.

Найактивнішу участь у підготовці до видання збірників документів і матеріалів брали такі краєзнавці, як П.Х.Білий, М.В.Білоус, Л.Д.Бойченко, К.П.Вісич, Л.С.Волошко, П.М.Денисовець, В.Н.Жук, В.В.Воротенко, К.І.Кукоба, В.Є.Лобурець, А.Г.Момот, М.І.Назаренко, Т.Є.Оглезнева, Н.Х.Пайдем, З.М.Суховська, З.П.Яненко та інші.

Полтава стала місцем проведення десятків міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових краєзнавчих конференцій. Тут відбулися перша Республіканська (1980)⁷, перша Всесоюзна (1987) та перша обласна (1989)⁸ конференції з історичного краєзнавства. Систематично проводяться конференції, присвячені Г.Сковороді, І.Котляревському,

М.Гоголю, Т.Шевченку, М.Остроградському, М.Драгоманову, В.Короленку, Панасу Мирному, А.Макаренку, Ю.Кондратюку, вікопомним датам із історії Полтавщини.

Визначною подією в житті краєзнавців області була перша Всесоюзна конференція з історичного краєзнавства, що відбулася у жовтні 1987 року на базі Полтавського педінституту. У роботі конференції взяли участь близько 500 вчених академічних установ, викладачів вузів, працівників культури і освіти, краєзнавців. Великого громадського звучання набрали зустрічі учасників конференції з місцевими краєзнавцями та широкими колами громадськості.

Учасники конференції прийняли звернення до всіх краєзнавців із закликом глибоко і всебічно вивчати історію кожного регіону. Серед практичних рекомендацій особливо переконливо прозвучала думка про необхідність на кожному підприємстві, у кожному селі, у кожній установі чи організації мати "підрозділ пам'яті". І це зрозуміло. Адже людей завжди цікавило - хто вони і звідки, де знаходяться корені їхніх прашурів, які чинники впливали на формування їхнього менталітету, на якому фундаменті побудовано їхнє сьогодення.

У зв'язку із проведенням цієї конференції видано три значних книги: Первая Всесоюзная научная конференция по историческому краеведению. Тезисы докладов и сообщений (К.: АН УССР, 1987.-306 с.), Историко-культурное наследие Полтавщины (К.: АН УССР, 1987.-326 с.), Историческое краеведение в СССР. Вопросы теории и практики. Сборник научных статей (К.: Наукова думка, 1991.-276 с.).

У 1984 році громадськість Полтавщини широко відзначила 175-річчя з дня народження М.В.Гоголя та 275-річчя Полтавської битви. У зв'язку з названими ювілеями відбулися й наукові конференції⁹. Пам'ятними для полтавців були і такі непересічні події, як Всесоюзна наукова конференція з історії підприємств СРСР, що пройшла у 1986 році в Кременчуці¹⁰, наукова конференція "А.С.Макаренко і Полтавщина" (1986)¹¹ та конференція до 175-річчя з дня народження Т.Г.Шевченка (1989)¹². У 1968 році в Лубнах відзначили 1000-літній ювілей міста на Сулі та провели з цієї нагоди наукову конференцію¹³.

Нині перспективи для подальшого розгортання наукових досліджень з історії Полтавщини відкрилися у зв'язку з утворенням Полтавського наукового товариства краєзнавців. А було це так.

На зламі 80-х і 90-х років, коли виникло немало громадських і громадсько-політичних спілок, організацій, товариств, фондів та рухів, восени 1990 року в області було порушено питання про створення громадської організації краєзнавців. Виконком Полтавської обласної

Ради народних депутатів 21 вересня 1990 року затвердив оргкомітет по підготовці і проведенню установчої конференції краєзнавців у складі 14 чоловік (його очолив В.Лобурець). Сама ж конференція відбулася у приміщенні Полтавського краєзнавчого музею 16 жовтня 1990 року.

У роботі конференції взяли участь голова Всеукраїнської спілки краєзнавців академік АН України П.Т.Тронько, члени Президії правління ВСК Є.М.Скляренко і Ю.З.Данилюк. Всього на конференцію прибуло 72 делегати (музейних працівників - 20, викладачів вузів, технікумів та вчителів шкіл - 13, працівників установ культури - 10, краєзнавців - 21, представників громадських організацій і засобів масової інформації - 8).

Конференція проголосила утворення Полтавського наукового товариства краєзнавців, обрала правління у складі 43 чоловік і президію, до якої увійшло 11 чоловік на чолі з головою (ним став В.Є.Лобурець). Нова громадська організація стала філією утвореної у березні 1990 року Всеукраїнської спілки краєзнавців і в своїй діяльності керується її Статутом. Полтавське наукове товариство краєзнавців продовжує традиції попередніх поколінь краєзнавців Полтавщини. Про це говорить і його назва. Виконком обласної Ради народних депутатів зареєстрував товариство 21 січня 1991 року.

Початок діяльності Полтавського наукового товариства краєзнавців збігся з утвердженням суверенітету України та проголошенням 24 серпня 1991 року її незалежності. В умовах загальної суспільної ейфорії краєзнавці Полтавщини, крім основної роботи, готувалися ще й до розгортання широкої господарської діяльності (створення малих підприємств, кооперативів, інших господарських підрозділів), сподівалися на значну фінансову допомогу відроджуваного благодійництва. Проте наростаюча жорстока загальна криза в країні швидко їх переконала як в безнадійності господарської діяльності, так і в надходженні коштів від благодійників. Адже благодійництво (меценатство, спонсорство) може, як показує досвід, розвинути лише за умов процвітаючої економіки.

Полтавське наукове товариство краєзнавців у своїй роботі намагається уникати надмірної заорганізованості, зорієнтувати зусилля краєзнавців на приведенні практичних заходів. Основними напрямками його діяльності стали організація наукових краєзнавчих конференцій та видання краєзнавчої літератури.

Провідними установами, в яких зосереджуються основні сили краєзнавців Полтавщини, є педінститут, краєзнавчий музей та обласний державний архів. Але у проведенні краєзнавчої роботи, зокрема, її історичного напрямку, активну участь беруть історико-культурний заповідник "Поле Полтавської битви", музеї І.Котляревського, М.Гоголя, В.Короленка,

Панаса Мирного, А.Макаренка, а останнім часом і державна обласна універсальна наукова бібліотека ім.І.Котляревського. Значну краєзнавчу роботу проводять громадські історико-краєзнавчі музеї та сотні добровільних аматорів краєзнавчої справи - учителів, студентів, учнів.

У підготовці наукових конференцій, як і у виданні краєзнавчої літератури та проведенні інших заходів. Полтавське наукове товариство краєзнавців найчастіше об'єднує свої зусилля, крім уже згаданих установ, з такими організаціями, як обласне відділення Українського фонду культури, обласна організація Українського товариства охорони пам'яток історії і культури, Центр охорони та досліджень пам'яток археології, управління культури облдержадміністрації, Центр по дослідженню історії та культури облдержадміністрації та інші. А проводяться наукові конференції здебільшого на базі Полтавського педінституту, де є історичний факультет і діє чимало кафедр гуманітарного профілю.

З часу утворення Полтавського наукового товариства краєзнавців дослідники історії Полтавщини зробили немало. Одних тільки наукових конференцій історико-краєзнавчого напрямку за цей час проведено близько 30. Крім того, побачило світ понад 50 збірників матеріалів конференцій, документальних збірників та інших значних колективних праць. І цього досягнуто за умов фінансової скрути та інших суспільних негараздів останніх років.

На цьому етапі дослідникам історії краю довелося багато уваги приділити подоланню усталених ідеологічних стереотипів тоталітарної доби, забезпечити нові підходи до характеристики подій, явищ і людей, здійснити справжній поворот до глибокого і об'єктивного вивчення історії Полтавщини як нашої "малої батьківщини".

Зразком у цьому плані може бути переоцінка Полтавської битви. Для об'єктивного висвітлення ходу і значення цієї події світового значення у 1989-1993 роках із проблеми "Північна війна та її наслідки для України" проведено низку наукових конференцій¹⁴, у роботі яких взяли участь вчені полтавських вузів, співробітники музеїв, архівів, громадсько-політичних організацій, краєзнавці і, насамперед, наукові працівники історико-культурного заповідника "Поле Полтавської битви". З конструктивними доповідями виступали такі відомі дослідники історії Полтавщини, як В.Н.Жук, В.Є.Лобурець, В.Я.Ревеґук, О.П.Єрмак, О.О.Нестуля, Д.П.Кальний, К.Г.Скалацький, Л.К.Шендрик, О.В.Янович та інші.

Важко переоцінити значення проведених на цих конференціях наукових дискусій, їх наслідком була не тільки об'єктивна оцінка Полтавської битви. Суттєвим вкладом у зображення тих подій стало висвітлення участі у війні

українського народу і, зокрема, українського козацтва. Те ж саме стосується і правдивої оцінки ролі І.С.Мазепи та його сподвижників у боротьбі за незалежність України. Прямим наслідком цих дискусій було обладнання в музеї історії Полтавської битви нового розділу "Козацька держава" та спорудження у Полтаві в 1993 році пам'ятника українським загиблим козакам.

Багато і плідно краєзнавці Полтавщини працюють над дослідженням проблеми взаємин православної церкви і держави з 1917 року до наших днів. Отже, в історичному краєзнавстві появився новий напрямок. Останнім часом проведено декілька наукових конференцій¹⁵. Провідними фахівцями в розробці даної проблематики є доктори історичних наук В.О.Пашенко та О.О.Нестуля.

У 1991 році краєзнавці Полтавщини урочисто відзначили 100-річний ювілей Полтавського краєзнавчого музею¹⁶, а в 1993 році провели наукову конференцію і видали архівний збірник на посвяту 90-річчю Полтавської Вченої Архівної Комісії¹⁷ та провели конференцію до 60-річчя голодомору 1932-1933 років на Полтавщині¹⁸. У 1994 році освітяни області, в тому числі й краєзнавці, проводили заходи у зв'язку з 80-річчям Полтавського державного педагогічного інституту ім.В.Г.Короленка¹⁹.

Не відступили полтавці від традиції вшановувати пам'ять своїх видатних земляків. Так, у 1990 році вони провели III Гоголівські читання²⁰, у 1993 році - Міжнародну конференцію, присвячену 270-літтю від дня народження Г.С.Сковороди, а в наступному році - конференцію до 200-річчя з дня смерті філософа²¹. В 1994 році проведено Міжнародну конференцію до 225-річчя з дня народження І.П.Котляревського²².

На цьому етапі проходив процес відновлення доброї пам'яті тих людей, імена та діяльність яких за радянських часів піддавалися нищівній критиці або замовчувалися. До таких людей належить і видний державний діяч України, уродженець Полтави С.В.Петлюра. З ініціативи НРУ та організації "Просвіта" з 1992 року у Полтаві започатковано петлюрівські читання²³.

В умовах різкого падіння виробництва помітно зменшилася кількість праць з історії фабрик і заводів та документальних збірників. З'явилися хіба що такі видання, як: Кременчугский нефтеперерабатывающий завод. Очерк (Харьков: Прапор.-1991.-76 с.), Евселевский Л.М., Крижевич К.И., Пустовит П.Н. Кременчугское производственное объединение "Дормашина". Очерк (Харьков: Прапор.-1992.-196 с.). Документи з історії Центрального пролетарського музею Полтавщини. Збірник документів (Полтава.-1993.-138 с.).

Разом із вченими академічного інституту історії України краєзнавці Полтавщини Л.Л.Бабенко, Г.П.Білоус, В.А.Войналович, В.І.Греб, Л.І.Євселевський, Г.Г.Журавель, В.Є.Лобурець, О.О.Нестуля, О.П.Юренко та інші взяли участь у підготовці до друку фундаментальної книги "Репресоване краєзнавство, 20-30-ті роки" (К.-Кам'янець-Подільський: Рідний край.-1991.-510 с.). Довго слугуватиме людям також написаний дослідниками історії краю і в цілому позитивно оцінений енциклопедичний довідник "Полтавщина" (К.: УЕ, 1992.-1024 с.).

Увагу громадськості області, як і всієї України привернула унікальна книга бібліографічних нарисів про жертви сталінських репресій "Реабілітовані історією" (К.-Полтава: Рідний край, 1992.-424 с.). Над книгою активно працювали такі краєзнавці, як Л.Л.Бабенко, В.А.Войналович, В.І.Греб, Л.І.Євселевський, О.П.Єрмак, В.Є.Лобурець, І.М.Наливайко, О.О.Нестуля, В.І.Посухов, О.Б.Христенко, О.П.Юренко М.А.Якименко та інші.

Названа праця - один із перших кроків на шляху відродження історичної правди про трагедію наших співвітчизників. У квітні 1993 року в Кременчуці (Палац культури ім.І.Котлова) відбулася презентація книги. Члени Полтавського наукового товариства краєзнавців, співавтори книги професори Л.Євселевський і В.Лобурець та доцент В.Войналович зустрілися з читачами наддніпровського міста.

У відповідності до постанов Президії Верховної Ради України від 6 квітня 1992 року та Кабінету Міністрів України від 11 вересня того ж року в області розпочато підготовку полтавського тому багатотомної праці "Реабілітовані історією", у якій передбачено вмістити в алфавітному порядку списки всіх репресованих мешканців області. Для підготовки книги з лютого 1993 року функціонує центр по дослідженню історії та культури Полтавської облдержадміністрації.

Цінним посібником для учителів, студентів та учнів стала серія брошур "Наш рідний край". Лише за 1990-1992 роки вийшло 14 випусків, у підготовці яких взяло участь понад 30 чоловік, і серед них М.В.Аліман, В.А.Войналович, В.Ф.Волосков, А.В.Даценко, Т.П.Демиденко, І.І.Діптан, О.П.Єрмак, В.Н.Жук, П.К.Загайко, Г.К.Заїка, С.Л.Кигим, В.В.Коротенко, О.О.Нестуля, Т.П.Пустовіт, В.Я.Ревегук, В.М.Самородов, М.А.Фісун, В.М.Ханко та інші.

Своєрідними підсумками на шляху історико-краєзнавчих досліджень початку 90-х років стали друга (1991)²⁴ і третя полтавські наукові конференції з історичного краєзнавства (1994)²⁵.

З середини 90-х років дослідження з історії Полтавщини набрали нового імпульсу. Дещо, правда, зменшилася чисельність іногородніх учасників наукових конференцій, зате зросла

кількість і якість публікацій. На краєзнавчому небосхилі полтавщини появилися нові імена.

Традиційним проведенням наукових конференцій полтавці послідовно відзначили 50-річчя перемоги у Великій Вітчизняній війні²⁶, 400-річчя з дня народження видатного державотворця України Богдана Хмельницького²⁷, 55-річчя з дня початку Великої Вітчизняної війни²⁸, 130-річчя з дня народження М.С.Грушевського²⁹, 50-річчя голоду 1946-1947 років на Полтавщині³⁰, першу річницю з дня прийняття Конституції України³¹ та інші.

Увагу читачів не можуть не привернути й такі видання останніх років, як збірники матеріалів наукових конференцій та збірники документів і матеріалів. Серед них: Виявлення та дослідження пам'яток національно-визвольних змагань українського народу на Полтавщині (1917-1920 рр.). Матеріали конференції (Полтава.-1995.-176 с.), Слов'янська культура: здобутки і втрати. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції.-Т. 1, 2 (Полтава.-1996.-368 с.), IV Гоголівські читання. Збірник наукових статей (Полтава.-1997.-208 с.), Полтавський археологічний збірник. Пам'яті В.М.Щербаківського (1876-1957) (Полтава: Археологія.-1995.-210 с.), Колективізація сільського господарства і голод на Полтавщині. 1929-1933. Збірник документів і матеріалів (Полтава.-1997.-264 с.).

Влітку 1997 року полтавці провели на базі Полтавського педінституту Міжнародну наукову конференцію, присвячену 100-річчю з дня народження Ю.В.Кондратюка. За підсумками конференції видано книгу "Дядина. Земля. Космос. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження видатного українського вченого в галузі космонавтики, талановитого інженера-винахідника Юрія Васильовича Кондратюка (Олександра Гнатовича Шаргея)" (Полтава.-1997.-132 с.). У тому ж році відбулися й наукові конференції, присвячені пам'яті видних дослідників історії нашого краю Д.В.Падалка та В.О.Бучневича³².

В останні роки в історико-краєзнавчих дослідженнях Полтавщини появилися деякі нові грані. У 1994 році відновлено видання часопису Полтавської Єпархії Української Православної церкви Київського патріархату "Полтавські єпархіальні відомості" (Ч. 1.-Полтава.-1994). 1997 року започатковано видання наукового журналу "Археологічний літопис Лівобережної України" (Ч. 1-2.-Полтава.-1997), а 1998 року "Вісник Полтавського педінституту ім.В.Г.Короленка" (Вип. І.-Полтава.-1998). Вчені Полтавського педінституту готують до друку педагогічний збірник "Історична пам'ять Лтави".

Останнім часом стала помітною діяльність нових дослідницьких установ та організацій. Зокрема, значну історико-краєзнавчу та іншу роботу проводять полтавська обласна асоціація

дослідників голоду-геноциду 1932-1933 років в Україні, Полтавський музей авіації та космонавтики ім.Ю.Кондратюка, Державний музей-заповідник українського гончарства в Опішні, Центр охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації, Центр по дослідженню історії та культури Полтавської облдержадміністрації, які очолюють відповідно доцент О.П.Єрмак, заслужений працівник культури України Д.П.Кальний, доктор історичних наук О.М.Пошивайло, кандидат історичних наук О.Б.Супруненко та доцент В.А.Войналович.

Нещодавно у нас започатковано видання брошур міжвідомчої серії "Вчені Полтавщини". Уже появилися такі з них, як: Віталій Ханко - мистецтвознавець. Бібліографічний покажчик (Полтава, 1993.-64 с.). Лев Євселевський - краєзнавець. Бібліографічний покажчик (Кременчук, 1994.-33 с.) та Василь Єгорович Лобурець - професор вітчизняної історії. Бібліографічний покажчик (Полтава: Археологія, 1996.-57 с.). Є підстави сподіватися, що ця серія буде продовжена.

Безперечним здобутком краєзнавців Полтавщини є те, що вони підготували до друку книгу "Полтава (історичний нарис)". Але через фінансову скруту її видання затримується. Полтава була й лишається одним із культурних і духовних центрів України, значним осередком краєзнавства. Спроби написати історію Полтави робили наші попередники П.І.Бодянський, В.О.Бучневич та І.Ф.Павловський, але справді наукової, об'єктивної і всеохоплюючої історії міста і сьогодні ще немає.

У наші дні йде діяльна підготовка до 825-річчя Полтави, яке буде відзначатися вліт-

ку 1999 року. В переліку заходів до відзначення ювілею міста є й пункт про видання історії Полтави. Тож будемо сподіватися на те, що багаторічна праця десятків ентузіастів краєзнавчої справи дістане своє логічне завершення.

На ниві краєзнавства Полтавщини сьогодні трудиться немало тих, хто, продовжуючи традиції попередників, своєю невтомною працею приносить людям радість пізнання "малої батьківщини". Серед істинних любителів і знавців рідного краю - доктори наук, професори Л.І.Євселевський, В.С.Лобурець, О.О.Нестуля, В.О.Пашенко, О.М.Пошивайло, М.А.Якименко, кандидати наук, доценти Л.Л.Бабенко, Л.Л.Безобразова, В.А.Войналович, Б.В.Год, Т.П.Демиденко, О.П.Єрмак, В.Н.Жук, А.М.Киридон, П.В.Киридон, В.М.Ханко, літературознавець і письменник П.П.Ротач, журналісти Б.С.Ванцак, І.М.Наливайко, В.І.Посухов, працівники музеїв В.А.Андрієць, Г.П.Білоус, Г.Г.Журавель, Д.П.Кальний, С.Л.Кигим, В.О.Мокляк, К.Г.Скалацький, Л.К.Шендрік, О.В.Янович, працівники архівів В.В.Коротенко, К.І.Кукоба, Т.П.Пустовіт, З.П.Яненко, природознавець В.М.Самородов, краєзнавці В.Ф.Волосков, В.І.Граб, А.В.Даценко, І.Ю.Легенький, І.С.Пойдем, О.Й.Самойленко, О.Б.Сидоренко та багато інших.

Насамкінець відзначимо, що краєзнавці Полтавщини беруть участь у поверненні історичних назв вулицям і майданам міст і сіл, сприяють проведенню різних заходів, пов'язаних з відродженням національних і культурних традицій рідного краю. З вагомими набутками історичної пам'яті Лтави вони йдуть до третього тисячоліття.

Борис Год, Василь Лобурець

- 1 Супруненко А.Б. Труды Полтавской Ученой Архивной Комиссии. 1905-1917. Библиографический указатель.-Полтава,1991.-52 с.
- 2 100-річчя Полтавського краєзнавчого музею. Матеріали ювілейної наукової конференції.-Ч. 3.-Краєзнавство Полтавщини.-Полтава, 1991.-С. 8.
- 3 Лобурець В.Є. Як ми вивчаємо історію рідного краю.-К., Знання, 1962.-28 с. с.
- 4 Данилюк Ю.З., Журавель Г.Г. стан та завдання розвитку історико-краєзнавчих досліджень на Полтавщині.-Полтава, 1988.-С. 15.
- 5 Історія міст і сіл Української РСР. Полтавська область.-К., УРЕ, 1967.-1028 с.
- 6 Міжвузівська науково-методична конференція з історичного краєзнавства, присвячена 800-річчю Полтави. Тези доповідей і повідомлень.-Полтава, 1974.-58 с.
- 7 Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства. Тези доповідей.-К., 1980.-274 с.
- 8 Тези доповідей і повідомлень Першої Полтавської наукової конференції з історичного краєзнавства.-Полтава, 1989.-144 с.

- 9 Тезисы докладов II Гоголевский чтений, посвященных 175-летию со дня рождения писателя.-Полтава, 1984.-85 с.; Венюк Н.В.Гоголю. Гоголь и время.-Харьков, 1984.-153 с.; Тезисы докладов и сообщений научной конференции, посвященной 275-летию полтавской битвы.-Полтава, 1984.-68 с.
- 10 Всесоюзная научно-практическая конференция "История предприятий СССР. Социальное развитие трудового коллектива". Тезисы докладов.-Кременчук.-1986.-158 с.
- 11 А.С.Макаренко и Полтавщина. Тезисы докладов и сообщений областной научно-практической конференции.-Полтава, 1986.-159 с.
- 12 Т.Г.Шевченко і Полтавщина. Тези доповідей та повідомлень обласної ювілейної наукової конференції, присвяченої 175-річчю з дня народження Т.Г.Шевченка.-Полтава, 1989.-68 с.
- 13 1000-летие города Лубны. Областная научно-практическая конференция 26-28 мая 1988 года. Тезисы докладов и сообщений.-Лубны, 1988.-64 с.

- 14 Північна війна та її наслідки для України Збірник статей.-Полтава.-1992.-46 с.; Вип. 2.-Полтава, 1993.-101 с.; Вип. 3.-Полтава.-1994.-67 с.
- 15 Релігійна традиція в духовному відродженні України. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції.-Полтава, 1992.-190 с.; Православ'я і культура, історія та сучасність. Матеріали всеукраїнської наукової конференції 16-18 червня 1991 року.-Полтава, 1994.-213 с.; Християнство і культура: історія, традиції, сучасність.-Полтава, 1998.-182 с.
- 16 100-річчя Полтавського краєзнавчого музею. Матеріали ювілейної наукової конференції.-Ч. 3.-Краєзнавство Полтавщини.-Полтава.-1991.-72 с.; Видання Полтавського краєзнавчого музею за 100 років. Бібліографічний покажчик.-Полтава.-1991.-64 с.
- 17 Архівний збірник на посвяту 90-річчю Полтавської вченої Архівної Комісії.-Полтава, 1993.-254 с.
- 18 Голодомор 1932-1933 років на Полтавщині. До 60-річчя трагедії. Матеріали наукової конференції.-Полтава.-1993.-79 с.
- 19 Лобурець В.Є. Полтавський державний педагогічний інститут ім.В.Г.Короленка (нарис історії).-Полтава, 1994.-24 с.; Історія Полтавського педагогічного інституту в особах. Матеріали конференції, присвяченої 80-річчю ювілею інституту.-Полтава.-1995.-172 с.
- 20 Тезиси докладов III Гоголевских чтений.-Полтава.-1990.-148 с.
- 21 Актуальні проблеми дослідження філософської культури східних слов'ян XI-XVIII ст. Матеріали VIII Міжнародної конференції, присвяченої 270-літтю від дня народження Г.С.Сковороди.-Полтава, 1993.-126 с.; Г.С.Сковорода і сучасність. Матеріали наукової конференції, присвяченої 200-річчю з дня смерті філософа.-Полтава, 1994.-80 с.
- 22 Спадщина Котляревського в українському і світовому культурному контексті. Матеріали наукової конференції до 225-річчя з дня народження І.П.Котляревського. Полтава, 1994.-55
- 23 Полтавська петлюріана. Матеріали других петлюрівських читань 15 серпня 1993 р.-Полтава.-1993.-96 с.
- 24 Тези доповідей і повідомлень Другої Полтавської наукової конференції з історичного краєзнавства.-Полтава.-1991.-131 с.
- 25 Третя Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства. Матеріали.-Полтава, 1994.-283с.
- 26 Велика Вітчизняна війна в пам'яні народній. Матеріали конференції до 50-річчя Перемоги.-Полтава, 1995.-48 с.
- 27 Видатний державотворець України. Матеріали конференції до 400-річчя з дня народження Б.Хмельницького.-Полтава, 1995.-69с. с.
- 28 Безсмертя подвигу народу. Матеріали наукової конференції до 55-річчя з дня початку Великої Вітчизняної війни.-Полтава, 1996.-65с. с.
- 29 Державотворець і літописець України. Матеріали наукової конференції до 130-річчя з дня народження М.С.Грушевського.-Полтава, 1996.- 60 с. .
- 30 Голод 1946-1947 років на Полтавщині (до п'ятдесятиріччя трагедії). Матеріали і документи.-Полтава.-1996.-140 с.
- 31 Актуальні питання дослідження вітчизняної історії та методики її навчання. До першої річниці з дня прийняття Конституції України. Збірник наукових статей.-Полтава, 1997.-126 с.
- 32 Пам'яті Л.В.Падалки (1859-1927). Збірник наукових праць.-Полтава, 1997.-96 с.

ОГЛЯД ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 1920 -х рр.

Проаналізувавши основні напрямки в дослідженні рідного краю в 20-х роках, наукові та практичні результати цієї роботи, можна цілком очевидно твердити, що досліджуваний період став одним з найважливіших етапів в розвитку українського краєзнавства. Саме в цей період були закладені науково-методичні та організаційні основи краєзнавчої роботи, підготовлені провідні фахівці в даній галузі знань, створені численні науково-дослідні установи краєзнавчого профілю, громадські об'єднання краєзнавців-аматорів. Подібний стан справ дав підставу ряду провідних дослідників (П.Тронько, Є.Скляренко, та ін.) вважати період 20-х початку 30-х років "золотим часом" українського краєзнавства¹.

Своєрідним науково-методичним та організаційним центром краєзнавчої роботи в Україні стала Всеукраїнська Академія наук (ВУАН)². Створені в її структурі на початку 20-х років Київська, Харківська, Одеська комісії краєзнавства зуміли не лише згуртувати навколо себе кращі наукові та творчі сили, а й вперше розпочали систематичні наукові дослідження³.

Вагомий внесок в розвиток історичного краєзнавства зробили історичні комісії ВУАН. Так, наприклад, Комісія по складанню історико-географічного словника зусиллями своїх штатних і позаштатних працівників розробила наукові програми, які певною мірою використовувались дослідниками регіональної істо-